

УДК 327(470+477) «20»

О.С. ДВУРЕЧЕНСЬКА

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА РОСІЇ: ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Двуреченська Олександра Сергіївна – доцент кафедри міжнародних відносин, кандидат історичних наук
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

В статті аналізується роль російської національної меншини в гуманітарній політиці Росії в Україні. Розкриваються основні напрями російської гуманітарної політики.

Ключові слова: Україна, Росія, національна меншина, гуманітарна політика.

В статье анализируется роль российской национальной меньшинства в гуманитарной политике России в Украине. Раскрываются основные направления российской гуманитарной политики.

Ключевые слова: Украина, Россия, национальная меньшина, гуманитарная политика.

In the article is analysed a role by Russian national minorities in the humanitarian policy of Russia in Ukraine. Basic directions of the Russian humanitarian policy open up.

Keywords: Ukraine, Russia, national minorities, humanitarian policy.

© О.С. Двуреченська, 2012

Постановка проблеми. Україна – багатонаціональна держава. Етнонаціональний вектор внутрішньої політики України підкріплений потужною нормативно-правовою базою, серед якої провідним є Закон України «Про національні меншини в Україні». Значним досягненням української влади стала поява у 2008 р. проекту Закону України «Про концепцію державної етнонаціональної політики». Відповідно до Концепції «державна етнонаціональна політика України передбачає оптимальне врахування інтересів усіх етнонаціональних спільнот, створення сприятливих умов для розвитку української нації, корінних народів та національних меншин» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним у цьому контексті є дослідження ставлення інших держав до етнонаціональної політики України, зв'язок їх зі своєю діаспорою і можливість впливати через діаспору на внутрішню та зовнішню політику Української держави. Особливої уваги потребує дослідження українсько-російських відносин. Причин для цього декілька. По-перше, російський етнос є найбільш чисельним серед інших національних меншин в Україні. По-друге, Україна і Росія історично пов'язані між собою держави. По-третє, російська мова стала рідною для більшості етнічних українців. Особливість сучасного етапу розвитку відносин двох держав полягає в тому, що у зв'язках РФ зі своєю діаспорою в Україні значну роль відіграє гуманітарна політика.

Гуманітарна політика Росії на пострадянському просторі, і зокрема в Україні, серед вітчизняних та зарубіжних дослідників отримала достатньо широке висвітлення. Разом з тим, велике значення має врахування чисельної російської діаспори в Україні і нерівномірність її проживання, а також ставлення самих українців до культурних цінностей інших націй. Так, питанням культурної самоідентичності українців та їх ставленню до різних культурних традицій приділяє увагу О. Дергачев [11]. Дослідник також пропонує варіанти вирішен-

ня проблем, пов'язаних з національною свідомістю українців, як фактора розвитку держави як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин. Роботи Ю.Тищенко та Л. Мазуки присвячені проблемам етнонаціональної політики України та загрозам і викликам, на які наша держава змушена адекватно реагувати в умовах сучасного політичного процесу [18; 12]. Н. Пелагеша приділяє увагу впливу російського чинника на культурну ідентичність українців [15]. Динамічність розвитку гуманітарного аспекту українсько-російських відносин робить цю проблематику актуальною для подальших наукових досліджень.

Мета дослідження. Дослідження особливостей впливу гуманітарної політики Російської Федерації в Україні та здатності України адекватно відреагувати на подібні виклики.

Виклад основного матеріалу дослідження. З РФ Україна має давні сталі політичні, економічні та культурні зв'язки, які в різні часи позначалися як конфронтацією, так і співробітництвом. Сьогодні РФ важливий стратегічний партнер України. Не останню роль у цьому відіграє геополітичне положення України, спільний кордон та потужна російська діаспора. Російська національна меншина в Україні складає 8334,1 тисяч осіб або 17,3 % населення. Найбільша кількість росіян проживає в Криму, а також північно-західних областях (Донецькій, Луганській, Харківській) [3]. Порівняно з іншими регіонами, ситуація на Півдні України ускладнюється відносинами з кримськими татарами, перебуванням Чорноморського флоту, який фактично став символом впливу РФ на Україну, та активною діяльністю проросійських офіційних і неофіційних організацій.

Небезпідставно вважаючи себе лідером, а також періодично апелюючи до свого правонаступництва таких держав, як Російська імперія та СРСР, РФ наділяє себе правом очолити інтеграційні процеси на пострадянському просторі. Зважаючи на геополітичний ресурс України, значне місце в цих

процесах належить нашій державі. З метою встановлення тісних українсько-російських зв'язків (у російському варіанті залежності України від Росії) використовувалися різноманітні політичні та економічні методи зовнішньої політики (газові війни, територіальні претензії, різноформатні формальні та неформальні об'єднання). Такий підхід вплинув на формування певного негативного ставлення частини українців до РФ. Тому поступово російський уряд звертається до потенціалу гуманітарної політики.

Гуманітарна політика – це система цілей та заходів їх досягнення політичними і державними інститутами з управління та регулювання духовної сфери суспільства [8, с. 161]. Цілями такої політики є консолідація та забезпечення культурних потреб населення. До інструментів гуманітарної політики можна віднести публічну дипломатію, мовну, освітню, релігійну, культурну політику, політику в сфері збереження історичної пам'яті, співробітництво з громадськими об'єднаннями. Застосування вказаних інструментів дає можливість уряду формувати потрібний імідж держави за кордоном, пропагувати власні національно-культурні цінності, нівелювати негативні настрої інших націй.

Невирішеність проблеми формування єдиної потужної української національної ідеї з метою консолідації нації практично відсутня, власна гуманітарна політика призводить до того, що цінності інших націй стають більш привабливими, ніж власні традиції та культура. Це сприяє втручанням РФ у справи не тільки російської діаспори, але й титульної нації. Іншим дестабілізуючим фактором у цьому контексті є відсутність чіткої зовнішньополітичної стратегії України і чітко визначеного місця в ній РФ, що, безумовно, впливає на асиметрію українсько-російських відносин.

Сьогодні РФ приділяє значну увагу захисту прав своїх співвітчизників на території України. Інтерес представляє російське визначення співвітчизників. Так, у Законі РФ від 24 травня 1999 р. «Про державну політику Російської Федерації відносно співвітчизників за кордоном» зазначено, що співвітчизниками за кордоном є громадяни Російської Федерації, які постійно проживають за межами її території «і відносяться, як правило, до народів, що історично проживають на її території, а також, що зробили вільний вибір на користь ... зв'язку з Росією особи» [14]. Захист прав російської діаспори на території України є однією з вихідних точок російської гуманітарної політики. Ця політика підкріплена нормативними документами, серед яких варто відзначити Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації (перезатверджену в 2008 р.), Концепцію підтримки Російською Федерацією співвітчизників за кордоном на сучасному етапі (від 2001 р.), Федеральний Закон «Про державну політику Російської Федерації по відношенню до співвітчизників за кордоном» (останній раз доповнений у 2004 р.) [1; 2; 7]. Згідно з цими документами захист прав співвітчизників межує з питаннями національної безпеки РФ. Окремий наголос серед російських політиків робиться також і на підтримці російськомовного населення. Такий

підхід дозволяє РФ втручатися у внутрішні справи інших держав, якщо, на думку російської влади, буде відбуватися порушення прав її співвітчизників.

Значний вплив на відносини Росії зі своєю діаспорою та на зовнішню політику РФ здійснює «Руська доктрина» (Сергієвський проект). Доктрина, створена за підтримки ряду експертів у 2005 р., не є офіційним документом РФ, проте відразу після появи отримала широке визнання серед російського населення. Руська доктрина – це проект майбутньої Росії із запропонованим планом політичних та економічних реформ. На думку авторів доктрини, Росія повинна стати суверенною та незалежною від інших держав і зовнішніх сил [17]. «Проект Росії майбутнього повинен об'єднати усіх носіїв такого руського об'єднувального початку, не звертаючи уваги на штучні межі 1991 року. ... Сучасна Росія є безперервним продовженням Росії історичної, тобто Руської держави ... Росія сучасна не визнає історичного і правового розриву з Російською імперією до 1917 року і Радянським Союзом до 1991 р. Ні Російську імперію, ні СРСР ніхто не скасовував» [6].

У межах гуманітарної політики Росія намагається відігравати значну роль в інформаційному просторі України за допомогою російських ЗМІ або російських сюжетів в українських ЗМІ, книг, музики, фільмів, інтернет-ресурсів, зокрема соціальних мереж тощо. Цю політику можна розцінювати як забезпечення культурних потреб росіян та російськомовного населення, але є і інша мета – формування позитивного іміджу російської держави, привабливого образу російської культури, мови, а отже, і зменшення антиросійськи налаштованих прошарків українського суспільства. В умовах зростання ролі комунікацій в сучасному світі інформаційний простір є зручним інструментом у використанні м'якої сили. Ситуація ускладнюється інколи штучними сюжетами в російських ЗМІ про погане становище росіян в Україні та про антиросійську політику української влади. З боку України чи не єдиними проявами опору російській інформаційній політиці стали субтитри до російських фільмів та відмова підписати у 2005 р. пункт Угоди про гуманітарне співробітництво держав-учасниць СНД, який був присвячений переліку заходів, що їх мають вживати держави-члени з метою формування спільного інформаційного простору.

Іншим проявом політики захисту російської національної меншини є політика в сфері мовного питання. Мова – це провідна складова консолідації нації і безпосередньо пов'язана із самоідентичністю населення. Сьогодні мовно-культурні українсько-російські відносини відзначаються кризовим станом. Одна з причин пов'язана із статусом російської мови в Україні. Так, 7 вересня 2010 р. представники ПР, КПУ та Блоку Литвина зареєстрували в парламенті законопроект «Про мови в Україні», який передбачає надання російській мові особливого статусу, який де-факто рівнозначний офіційному. Цей законопроект уже викликав негативну реакцію з боку Верховного комісара ОБСЄ у

справах національних меншин Кнута Волленбека. На його думку, проект утискує права української мови та мов інших національних меншин на території України [9]. З іншого боку, віце-спікер Держдуми РФ В. Язев наполягає надати російській мові особливого статусу в Україні з метою захисту прав близько 50 % російськомовного населення України [16]. За даними останнього перепису населення в Україні в 2001 р., російську мову назвали рідною 14,273 млн. громадян України або 29,6% населення країни. З них етнічні росіяни становлять 56%, тоді як решта - представники інших національностей [5]. Це свідчить про існування різниці між російськими та українськими офіційними даними, що може впливати на дестабілізацію відносин держав. Зазначений законопроект суперечить і деяким іншим пропозиціям українських політичних діячів. Так, у проекті Концепції етнонаціональної політики України висловлюється інша позиція щодо мовного питання. «Державною мовою в Україні є українська мова. ... Йдеться про засвоєння корінними народами та національними меншинами української мови і культури при одночасному збереженні ними їхніх рідних мов і культур» [4]. Таким чином, Україна захищає культурні права національних меншин, але й представники цих меншин повинні докладати зусиль задля опанування української мови.

З мовним питанням тісно пов'язана політика в освітній галузі. Росія виступає ініціатором уніфікації стандартів науково-освітньої системи на пострадянському просторі, що має стати альтернативою Болонської системи. Проте відповідну статтю в Угоді про гуманітарне співробітництво держав-учасниць пострадянського простору Україна також не підписала. Сьогодні в Україні працюють 16,7 тис. шкіл з українською мовою викладання і 1,2 тис. - з російською [10]. В Україні існують також філіали російських вищих навчальних закладів, впроваджуються спільні освітні програми. Для порівняння: в Росії ситуація в освітній сфері для українців склалась протилежна. За результатами загальноросійського перепису 2002 р. в Росії проживає близько 3 млн. українців, а за неофіційними даними понад 10 млн. осіб [13]. Проте на сьогодні існує тільки 15 україномовних шкіл. Отже, в освітній галузі також існує асиметрія українсько-російських відносин.

Варто зазначити, що на території України існує більше 10 державних російських театрів, видаються російськомовні книги та періодичні видання, підтримується розповсюдження російськомовних кінофільмів.

Гуманітарна політика проявляється також і в релігійній сфері. Доказами є конкуренція УПЦ КП та УАПЦ за право бути єдиною церквою для пра-

вославних віруючих на території України; вплив РПЦ на відмову Ватикану надати УГКЦ статусу Патріархату; візити Святійшого Патріарха Московського і Всія Русі Кирила в Україну, під час яких він виступає за зміцнення українсько-російських відносин і активно обговорює з українською громадськістю політичні питання.

Одним з напрямів російської гуманітарної політики є спроба переглянути деякі сюжети спільної українсько-російської історії. Ревізія результатів Другої світової війни привела до того, що РФ, як правонаступниця СРСР, відводить собі ключову роль у перемозі над фашистською Німеччиною, тим самим применшуючи значення участі у війні України. В контексті процесу переосмислення української та російської історії зі сторони РФ помітна тенденція до поєднання історій двох країн та відсторонення від проблемних моментів у міждержавних відносинах, як-то роль І. Мазепи в історії, події 1932 – 1933 рр., діяльність ОУН-УПА тощо.

Висновки. Отже, російська гуманітарна політика спрямована як на досягнення зовнішньополітичних цілей несилевими засобами, так і на захист етнічних росіян і тих, хто себе такими вважають. Вона спирається на ряд офіційних та неофіційних документів і використовує інструменти м'якої сили. Гуманітарна політика РФ активно підкріплюється заходами в політичній, економічній та інших сферах, що створює небезпеку перетворення мовно-культурної політики на експансіоністську. Ризик усвідомлення населенням України меншості своєї культури порівняно з російською може призвести до втрати національної самоідентичності, а відтак поставити під загрозу існування самої нації. Досягнення цілей Руської доктрини сьогодні малоімовірно, проте подальші успіхи російської гуманітарної доктрини можуть вплинути на формування сепаратистських настроїв серед проросійськи налаштованого населення. Особливо актуальна ця проблема для прикордонних територій та Криму. Нагальною проблемою для України сьогодні є вироблення чіткого ставлення до російської національної меншості, особливо в південних регіонах, визначення її місця серед інших етносів на території України.

Такий підхід до формування етнічного напрямку внутрішньої політики надасть можливість нівелювати потужний мовно-культурний вплив РФ на українське суспільство. Актуальним є також створення власної гуманітарної політики, яка сьогодні знаходиться на початковому етапі формування; приділити більше уваги захисту прав української національної меншини в РФ. Результатом такого підходу стане розвиток рівноправних українсько-російських відносин у політичній, економічній та культурній сферах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/785>
2. Концепция поддержки Российской Федерацией соотечественников за рубежом на современном этапе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mfud.ru/08.htm>
3. Національний склад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/379.htm>
4. Проект Закону України «Про концепцію етнопонаціональної політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Mytryaeva/021.htm>
5. Російська мова в Україні (аналітична довідка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: g-u.org.ua/ua/images/stories/new/analitichna%20dovidka.doc
6. Руска доктрина (Сергиевский проект) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rusdoctrina.ru/page95507.html>
7. Федеральный Закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mfud.ru/10.htm>
8. Бебик В. Гуманітарна політика / В. Бебик // Політологічний словник / За ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонока. – К.: МАУП, 2005. – С. 161 – 162.
9. В Європі негативно оцінили законопроект про підвищення статусу російської мови в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynar.com.ua/politics/150222>
10. В Україні достатньо шкіл з російською мовою викладання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/news/18992>
11. Дергачев А. Цивілізаційний вибор и інтеграційні перспективи України / А. Дергачев // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т.Шевченка – Інститут міжнародних відносин, 2007. – Вип. 68. – Ч. 2. – С.3-10.
12. Мазука Л.І. Актуальні проблеми формування та реалізації етнопонаціональної політики в Україні / Л.І. Мазука // Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – С. 385 – 397.
13. Мазука Л.І. Українська діаспора в Росії: актуальні проблеми збереження національної ідентичності [Електронний ресурс] / Л.І. Мазука. – Режим доступу: old.niss.gov.ua/book/StrPryor/St_pr5/13_Mazuka.pdf
14. Мероприяття по поддержке соотечественников, проживающих за рубежом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.kvs.spb.ru/?p=vzaimodejstvie_s_sootechestvennikami_za_rubezhom14
15. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації: монографія / Н. Пелагеша. – К.: НІСД, 2008. – 288 с.
16. Росія вимагає від України особливого статусу російської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsru.ua/ukraine/25may2011/status.html>
17. «Русская Доктрина» - это проект будущего [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspectivy.info/rus/rus_civ/rus_doktrina_proekt_budushego.htm
18. Тищенко Ю.А. Утвердження демократичних стандартів регулювання етнопонаціональних відносин в Україні / Ю.А. Тищенко // Україна в 2005 – 2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – С. 372 – 384.